

Mieczysław Buczyński

PATRONIMIKA ORMIAŃSKIE W XVII-WIECZNYM ZAMOŚCIU

Język ormiański, mimo że należy do rodziny indoeuropejskiej¹, jest stosunkowo odległy od polskiego, tak jak i Armenia pod względem geograficznym wobec Polski. Kraj ten, w starożytności mocarstwo o niezwykle wysoko rozwiniętej kulturze, posiadające swoją odrębną liturgię chrześcijańską (z własnym językiem), od XI w. chylił się stopniowo ku upadkowi, tracąc ostatecznie niepodległość w roku 1639. Toteż spora część Ormian żyje dziś w diasporze, do czego się przyczyniły falowe i masowe emigracje: w XI w., następnie w XV stuleciu i później w okresie od XVI do końca XVIII w. Migracje te odbywały się stopniowo w kierunku zachodnim i północno-zachodnim: na Krym, w głąb Persji, Turcji i Bizancjum, następnie do Mołdawii, Węgier aż do Kijowa, Lwowa i Kamieńca Podolskiego; zwarty obszar kolonizacji ormiańskiej sięgał właśnie po Zamość². Sprowadził ich do tego miasta jego założyciel i właściciel, Jan Zamoyski, pozwalając nowym osiedleńcom zorganizować gminę oraz przyznając im wszystkie prawa i przywileje, z własnym sądownictwem włącznie. Ormianie zajmowali się handlem ze Wschodem, także rzemiosłem (safiannictwem, hafciarstwem)³. Jako żywioł przedsiębiorczy i ruchliwy, szybko ulegali asymilacji językowo-kulturowej (polonizacji i ukrainizacji), tym bardziej że – poza liturgią – już dawno zatracili rodzimy język, posługując się na co dzień dialektem kipczackim⁴. Podobnym asymilacjom ulegały też ich nazwy osobowe.

¹ A. Pisowicz, *Język ormiański*, [w:] *Języki indoeuropejskie*, red. L. Bednarczuka, t. 1, Warszawa 1986, s. 341–396.

² M. Zakrzewska-Dubasowa, *Historia Armenii*, Wrocław 1977; taż, *Ormianie w dawnej Polsce*, Lublin 1982.

³ Taż, *Ormianie zamojscy i ich rola w wymianie handlowej i kulturalnej ze Wschodem*, Lublin 1965.

⁴ J. Hanusz, *O języku Ormian polskich*, „Rozprawy i Sprawozdania Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, Kraków 1886, t. 11, s. 350–481; Kraków 1889, t. 13, s. 214–286; E. Tryjarski, *O ogólnej sytuacji językowej w gminach Ormian polskich*, „Rocznik Orientalistyczny” 1960, t. 23, s. 7–29; J. Reczek, *Językowa polonizacja Ormian*, „Język Polski” 1987, 67, s. 1–8.

Ormiańskimi nazwami osobowymi zajmowali się dotychczas w Polsce: J. Hanusz⁵, J. S. Bystron⁶, E. Słuszkiewicz⁷ i M. Buczyński⁸. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie etnicznej struktury patronimików Ormian zamojskich w XVII w. (stanowiących zazwyczaj drugą część nazwy osobowej, dodawaną do imienia chrzestnego). Podstawę materiałową stanowią księgi miejskie zamojskie dotyczące Ormian (*Armenica*) z Archiwum Państwowego w Lublinie, z lat 1624–1700. Z ośmiu ksiąg, liczących łącznie 3890 dwustronnych kart, wybrano materiał związany z omawianym tematem. Jest to 19 051 zapisów odnoszących się do 593 osób (do analizy wzięto 360 patronimików). Cenną zaletą materiału jest jego ciągłość: zapisy, odnoszące się do tych samych osób i nazw, występują przez kilka, kilkanaście a nieraz i kilkadziesiąt lat i doskonale obrazują kształtowanie się nazw oraz wszelkie zachodzące w nich zmiany. Osadnictwo ormiańskie w Zamościu było nadto procesem długotrwałym: napływ nowych osadników trwał przez cały wiek, przybywali oni przeważnie nie wprost z Armenii, ale już z innych miejsc osiedlenia. W konsekwencji w nazwach tych występują różne elementy językowe, nie tylko ormiańskie, ale także tureckie, tatarskie, perskie, arabskie, greckie, węgierskie, ukraińskie i polskie; nazwy te stanowią zwykle hybrydy językowe, niekiedy nawet potrójne i poczwórne.

I. PATRONIMIKA OPARTE NA LEKSEMACH ORMIAŃSKICH

Poza imionami i apelatywami etymologicznie ormiańskimi zaliczam tu również imiona biblijne, pochodzenia hebrajskiego, aramejskiego i greckiego, zupełnie i od dawna zaadaptowane i zasymilowane w języku ormiańskim.

Materiał:

Agop, z orm. (*H*) *agopos*, (*H*) *agop* 'Jakub'⁹ w 3 patron.: *Deragop*, *Deragopowicz* 3x.

Amir, z orm. *amiraj* 'przełożony, naczelnik' Han. 566 – w patron. *Amirowicz*.

Arakiel, z orm. *arakheal* 'poseł, apostoł' (to z grec. *archangelos*) Han. 566 – w 3 patron.: *Arakiel*, *Arakielowicz* 2x.

⁵ J. Hanusz, *O nazwiskach Ormian polskich*, „Muzeum”. Lwów 1886, t. 2, s. 565–573.

⁶ J. S. Bystron, *Nazwiska polskie*, Lwów 1936, s. 259–261.

⁷ E. Słuszkiewicz, *Orm. Minasowicz* [Minasewicz itp.], „Język Polski” 1956, 36, s. 42–44.

⁸ M. Buczyński, *Zapożyczenia ormiańskie w języku polskim*, [w:] *Studia z dziejów kontaktów polsko-ormiańskich*, red. M. Zakrzewska-Dubasowa, Lublin 1983, s. 118–128; tenże, *Interferencje językowe na przykładzie asymilacji nazw osobowych Ormian zamojskich w XVII wieku*, [w:] *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, red. S. Warchol, Lublin 1989.

⁹ J. Hanusz, *O nazwiskach Ormian polskich*, s. 566 (dalej używam skrótu: Han.).

- Ariew*, z orm. *ariew* 'słońce' – w patron. *Ariewowic(z)* 5x.
Aswadur, z orm. im. *Aswadur* 'Bogdan' Han 566 – w patron. *Aswadurowicz* 4x.
Awak, z orm. im. *Avak*, z klas. orm. *avag* 'wielki, znakomity' Han. 566 – w patron.: *Awakowicz*, *Owakowic*¹⁰.
Bedrosz, z orm. im. *Bedros*, z klas. im. *Petros* Han. 566 – w patron.: *Bedroszowic(z)*, *Derbedroszowic(z)* 5x.
Bogdaszer, z orm. im. *Bahdasar* Han. 566 – w patron. *Bogdaszerowicz*.
Chaczadur – w patron.: *Chaczadurowic(z)*, *Derchaciadurowicz* 2x, *Haciadorowicz*.
Dolwat – w patron. *Dolwatowic(z)* 2x.
Dylag – w patron. *Dylagowicz* 2x.
Garabied, z orm. im. *Karapet* 'poprzednik (o Janie Chrzcicielu)' Han. 571 – w patron. *Garabiedowicz*.
Gieragos, z orm. im. *Giragos*, z klas. orm. *Kirakos* 'Cyriak' Han. 567 – w patron. *Gieragosowic*.
Harundon – w patron. *Harundonowicz*.
Hetum – w parton. *Hetumowic(z)*.
Kirkor, z orm. im. *Kirkor*, z klas. orm. *Grigor* Han. 567 – w patron. *Kirkorowic(z)* 17x¹¹.
Kistestor, z orm. im. *Kristostor*, z grec. *Christoforos* – w patron. *Kistes-torowicz* 5x.
Kiwor – w patron. *Kieworowicz*.
Lewon – w patron. *Lewonowicz*.
Mardyros(z), z klas. im. orm. *Martiros* 'męczennik' (z grec.) Han. 567 – w patron. *Mardyrosowic(z)* 6x, *Martyrysowic*.
Meger(d) – w parton.: *Megierdowic*, *Megerdycowic*, *Megerdyczewic*, *Megerdyczowic(z)*, *Megierdysowicz*.
Mychityr, w patron. *Mychityrowic(z)* 3x.
Norses, z klas. im. orm. *Nersés* Han. 566 = w patron.: *Norsesowicz*, *Norszeszowicz* 4x, *Dernorszeszowicz*.
Nuryn – w patron. *Nurynowicz*.
Oskiat – w patron. *Oskiateczyk*.
Owanis, *Hanes*, z im. orm. *Owanes*¹², *Ohanes*, z klas. orm. *Jovhannes*, *Johannés* Han. 567 – w patron.: *Chanesowicz*, *Owaniszewicz* 2x, *Owaniszowicz* 5x.

¹⁰ Fonetyczne i słowotwórcze aspekty w nazwach osobowych Ormian zamojskich – por.: Buczyński, *Interferencje językowe*.

¹¹ Św. Grzegorz Oświeciciel był patronem Armenii, stąd ogromna popularność tego imienia wśród Ormian.

¹² Od orm. imienia *Owanes* powstało też nazwisko rosyjskie: *Awaniesow* (nastąpiło akanie oraz zmiękczenie *n* przed *e*).

Pazium – w patron. *Paziumowic(z)* 2x.

Sachwel – w patron. *Sachwielowic(z)*.

Sahad – w patron. *Sahodowic*.

Serkis(z), od im. *Sarkis*, z klas. orm. *Sargis* ‘Sergiusz’ Han. 567 – w patron. *Serkiszowic*, *Sarkizowicz*.

Synan, z orm. im. *Sinan* ‘Szymon’ – w patron. *Synanowic(z)* 7x, *Synańczyk* 7x.

Takiesz – w patron. *Takieszowic(z)* 2x.

Tatul – patron. *Tatulowicz* 5x.

Toros(z), z orm. im. *Thoros*, z grec. *Theodoros* Han. 567 – w patron.: *Torosowicz* 3x, *Torosowicz* 3x.

Wartanis, z orm. klas. *Wardan*, z orm. apel. *vard* ‘róża’ Han. 568 – w patron. *Wartanisowic(z)*, *Wartanisik*.

Warterys(z), z orm. im. *Warteres*, z orm. apel. *vard* ‘róża’ i *eres* ‘twarz’ Han. 560 – w patron. *Warterysowicz* 5x.

Wartyk, z orm. im. *Vartik*, z apel. *vardik* ‘różyczka’ Han. 568 – w patron. *Wartykiewicz*, *Wartykowicz*.

Zadyk, z orm. klas. im. *Zadig* ‘Wielkanoc’ Han. 560 – w patron. *Zadykiewicz*.

Łącznie opartych na leksemach etymologicznie ormiańskich wystąpiło 128 patronimików. Dodać do nich należy też formacje patronimiczne z członem *der* w pierwszym członie, pochodzącym z klas. orm. *ter* ‘pan’ i występującym w wielu patronimikach, także polonizowanych. Przykłady: *Derabrahamowicz*, *Deragop*, *Deragopowicz* 2x, *Derbedrosowicz(z)* 5x, *Derchaciaduowicz* 2x, *Derjakubowicz* 2x, *Derlukaszowicz*, *Dernorszeszowicz*, *Derzacharczyk*, *Derzachariaszowicz(z)* 2x.

2. PATRONIMIKA OPARTE NA LEKSEMACH TURECKICH I ARABSKICH

Jest to grupa bardzo liczna (69 przykł.), co wskazywałoby na fakt, że nosiciele tych nazw przybyć musieli do Zamościa z krajów zajętych przez Turcję. Przykłady:

Ajwaz – jako patron. w nazwie *Jakub Ajwaz*.

Almaz – a patron. *Almazowic*.

Artun, od tur. im. *Altun*, z tur. *altun* ‘złoto, złoty pieniądz’ Han. 568 w patron. *Altunowicz* 4x.

Aslan, od im. *Aslan*, z tur. *aslan*, *arslan* ‘lew’ Han. 568 – w patron. *Aslanowicz* 7x, *Asłańczyk*, *Haslanowic*.

Aspagi – w patron. *Aspagiowicz*.

Balej, od tur. *Bal* ‘miód’ Han. 568 – w patron. *Balejowicz* 4x.

Balzam – w patron. *Balzamowicz*.

- Buniat* – w patron.: *Boniatowicz, Buniat, Buniatowicz* 3x.
Dragomon – w patron. *Dragomonowicz*.
Emir – w patron. *Emirowicz*.
Faruch, z tur.-arab. *farug* 'rozjemca' Han. 568 – w patron. *Faruchowicz* 4x.
Hadzi, Hadziej, z arab.-tur. *hadźb* Han 568 – w patron.: *Hadzi, Hadziejowicz* 6x.
Minas, od im. *Minas* Han. 567 – w patron. *Minasowicz(z)*.
Murat, od im. *Murat*, z arab.-tur. *mūrat* 'pożądaný' Han. 568 – w patron. *Murat* 2x, *Muratowicz(z)* 9x.
Mustafa – w patron.: *Mustafa, Mustafowicz*.
Ogurło, od tur. *ogur* 'prostak' – w patron.: *Uhurlowicz(z)* 2x, *Urlowicz(z)*.
Sefer, od im. *Sefer*, z arab.-tur. *séfēr* 'podróż' Han. 569 – w patron.: *Seferowicz* 4x, *Szeferowicz*.
Skinder, z tur. *Iskender* 'Aleksander' Han. 569 – w patron. *Skinderowicz(z)* 5x.
Soltan, od im. *Sultan*, z arab.-tur. *sūltan* 'władca' Han. 571 – w patron. *Soltanowicz*.
Unan – w patron. *Unanowicz*.

3. PATRONIMIKA OPARTE NA LEKSEMACH TATARSKICH, PERSKICH, WĘGIERSKICH I WŁOSKICH

Z tatarskim imieniem *Jolci* wiąże się patron. *Jolcewicz*. Do leksemów perskich nawiązuje 6 imion:

- Dertat*, z pers. im. *Tyridates* – w patron. *Dertatowicz* 2x, *Tertatowicz*.
Mefed – w patron. *Mefedowicz*.
Melik – w patron. *Melikowicz*.
Milkon – w patron. *Milkonowicz(z)*.
Mirzadzian – w patron. *Mirzadzianowicz(z)*.
Murdzian – w patron. *Murdzianowicz*.

Węgierską wersję językową posiada pięć leksemów:

- Abran* – w patron. *Obranowicz*;
Andreasz – w patron. *Andreaszowicz, Andryjaszowicz*;
Bergosz – w patron. *Bergoszowicz*;
Fugas – w patron. *Fugasowicz* 2x;
Tuman, z węg.-orm. *Thumán*, z klas. orm. *Tovmán* Han 568 – w patron. *Tumanowicz(z)* 3x.

Włoskim leksemem jest *Dziano* w patron. *Dzianowicz(z)*, zrozumiałym, jeśli się weźmie pod uwagę, że liczna gmina ormiańska znajdowała się także w genueńskiej Kaffie na Krymie¹³.

¹³ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie w dawnej Polsce*, s. 10.

4. PATRONIMIKA ORMIAN NAWIĄZUJĄCE DO LEKSEMÓW UKRAIŃSKICH

Wiele patronimików, określających Ormian zamojskich, bazuje na leksemach ukraińskich. Tłumaczy się to jasno faktem, że zarówno ostatni etap emigracji Ormian, przed Zamościem, jak i samo miasto, znajdowały się na terenach ukraińskich pod względem językowym i etnicznym¹⁴. Jednoznaczna, potwierdzona w aktach ukrainizacja nazwy ormiańskiej wystąpiła tylko w przypadku dwu osób: *Altunowicz-Antonowicz* (zamiana na zasadzie podobieństwa brzmieniowego tych imion). Pozostałe patronimika (46 przykł.) bazują już na imionach ukraińskich, odnoszących się jednak do Ormian:

- Chodykiewicz*: im. *Chodyk*,
Chydyrowicz a. *Fedorowicz* 4x: im *Chydyr*, *Fedor*,
Daniłowicz: im. *Danilo*,
Dorołowicz: im. *Doroch* (od *Dorofiej*),
Holubowicz 2x: im. *Holub*,
Esajowicz, *Isajowicz*(z), *Sajewic*, *Sajowicz* 6x: im. *Esaj*, *Isaj*, *Saju* (z im. *Isajas*),
Iwanowicz: im. *Iwan*,
Iwaszkowicz: im. *Iwaszko* (od *Iwan*),
Jurkowicz: im. *Jurko*,
Myszorowicz: im. *Myszor* (od *Mykola*),
Natanowicz: im. *Natan*,
Nazarowicz: im. *Nazar*,
Patryjałowicz, *Petrałowicz*, *Patryjarczyk*: n.os. *Patryjar*(ch),
Popowicz 3x: n.os. *Pop* lub apel. *pop*,
Romaszkiewicz, *Romaszkowicz*: im. *Romaszko* (od *Roman*),
Serhiowicz 7x: im. *Serhij*,
Sidorowicz: im. *Sidor*,
Topalczyk, *Topalowicz* 3x: n.os. *Topalo*,
Wasiłowicz(z): im. *Wasil*,
Zacharowicz, *Derzacharczyk*: im. *Zachar*.

5. PATRONIMIKA ORMIAŃSKIE BAZUJĄCE NA LEKSEMACH POLSKICH

Polonizacja imion ormiańskich w patronimikach zaznaczona jest w źródłach bardzo wyraźnie. Ormiańskie *Agop* i tur. *Aspagi* zastępowane są pol. *Jakub*: *Stefan Franciszek Deragopowicz* – *Stefan Derjakubowicz*, *Aspagiowicz*

¹⁴ W. Kuraszkiewicz, *Przegląd gwur województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, t. 1, Lublin 1931, s. 273–324; tenże, *Z przeszłości narzecza zamojskiego*, „Pamiętnik Lubelski” 1938, t. 3, s. 201–246.

– *Jakubowicz(z)*. W miejsce orm. *Aswadur* wchodzi pol. *Bogdan*: *Aswaduro-wicz(z)* – *Bogdanowicz* 2x. Orm. *Kirkor* polonizuje się na *Grzegorz*: *Kirkorowicz* – *Grzegorzowicz* 2x. Orm. *Synan* tłumaczony jest na pol. *Symon*, *Szymon*, *Szyman*: *Synanowicz* – *Symonowicz* a. *Szymański* (tę „szlachecką” wersję nazwiska przyjmuje pięciu braci). Podobną „szlachecką” kalkę mamy też w nazwie: *Ariewowicz* – *Słonzewski* (orm. *ariew* „słońce”). Na zasadzie podobieństwa fonetycznego zachodzi zamiana: *Altunowicz* – *Antonowicz*. Pozostałe patronimika (84 przykł.) bazują już na imionach polskich: *Abramowicz* 2x, *Adasiowicz*, *Aksantowicz(z)* 2x, *Aleksandrowicz*, *Awtarczyk*, *Bartoszewicz* 7x, *Bernatowicz* 2x, *Bogdanowicz* 8x, *Browarowicz*, *Dawidowicz* 5x, *Derkulaszowicz*, *Eliaszewicz*, *Gabrielowicz*, *Gluszkowicz*, *Grzegorzowicz(z)* 2x, *Jakubowicz(z)* 9x, *Jędrzejowicz(z)* 2x, *Józefowicz(z)* 2x, *Jaszkiewicz*, *Kasprowicz* 2x, *Krzysztofowicz(z)* 10x, *Lenartowicz*, *Liworowicz*, *Łazarowicz* 2x, *Łukaszowicz* 3x, *Łusikowicz* 2x, *Maksiutowicz*, *Markowicz* 2x, *Michalewicz*, *Niemirowicz*, *Piotrowicz* 3x, *Stefanowicz*, *Symonowicz*, *Zachariaszewicz* 4x, *Zaszewicz*.

UWAGI KOŃCOWE

Typowa ormiańska nazwa osobowa, używana w XVII-wiecznym Zamościu, składa się z imienia chrzestnego i patronimicum lub określenia przezwiskowego¹⁵. Patronimika zachowują w sporej części swój ormiański charakter i bazują na rodzimych leksemach (128 przykł., 36%). Stosunkowo dużo jest leksemów tureckich (69 prz., 19%), mniej arabskich, perskich, tatarskich, greckich i węgierskich. Łącznie patronimika, zbudowana na językowych elementach ormiańskich i przyniesionych przez Ormian, stanowią 60%. Elementy lokalne stanowią 40%, polskie – 27% (98 przykł.), ukraińskie – 13% (46 przykł.). Przenoszenie się Ormian z ojczyznej Armenii do Zamościa miało charakter etapowy i stopniowy, stąd też występuje zjawisko nawarstwiania się na siebie cech wymienionych języków i ormiańskie nazwy osobowe (w tym też patronimika) posiadają charakter hybrydalny. Stanowią one niewątpliwie część antroponii polskiej (wskazują na to takie – spotykane i dawniej, i współcześnie – nazwiska jak: *Abgarowicz*, *Agopszewicz*, *Barącz*, *Bohosiewicz*, *Haciadur*, *Piramowicz*, *Soltyk* i in.), stąd też potrzeba opracowania słownika nazwisk polskich pochodzenia ormiańskiego, niezbędna tym bardziej, że pojawia się różna ich interpretacja¹⁶.

Zebrany materiał może być pomocny przy wyjaśnianiu wielu innych problemów antroponomicznych: modelowego kształtowania się formantów

¹⁵ *Sistemy licznich imion u narodow mira*. Moskwa 1986.

¹⁶ J. Kirkor, *Kirkorowie litewscy. Materiały do monografii rodziny kresowej*. Londyn 1974.

-owicz//-ewicz i ich produktywności, wahań co do użycia wygłosowych -c//-ć, ustalania się nazwiska mieszczańskiego jako dziedzicznego itp., wymaga to jednak oddzielnego miejsca.

Mieczysław Buczyński

DIE ARMENISCHEN PATRONYMIKA IM 17. JAHRHUNDERT IN ZAMOŚĆ

Im Artikel werden die vom 17. Jahrhundert gestammten Personennamen der Armenier, welche zu Zamość angekommen sind und hier besiedelt haben. Ihre Wanderung vom Vaterland nach Zamość war sehr allmählich und aus mehreren Etappen bestehend, darum die armenischen Personennamen sind Zwitterbildungen. Diese Sprachformationen bestehen in 60% aus den armenischen (auch persischen, türkischen, griechischen, tatarischen und ähnlichen) Lexemen und in 40% aus den polnischen oder polonisierten Lexemen. Die Formanten *-ic(z)*, *-owic(z)*, *-ewic(z)* sind polnisch und haben strukturelle Funktion, z.B. *Dertatowicz*, *Mardyroszowic(z)*, *Owaniszewic(z)*, *Wartyreszowic(z)*.